

МУЗАЙЯНА АЛАВИЯ

МУЗАЙЯН ДАФТАРИДАН

Шеърлар, дostonлар

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1982

Алавия, Музайяна.

Музайян дафтаридан: Шеърлар, дostonлар.—Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1982.—72 б.

1959 йилда Музайяна Алавиянинг «Севинчларим» деб номланган шеърый тўплами нашр этилган эди. Бу янги китоб шоиранинг кейинги йилларда ёзган шеърларидан иборат. Тўпламга аёл садоқати ҳақида ҳикоя қилувчи «Зайнаб учган» дostonи, Ўзбекистондаги илк ер ўзлаштиришлар мавзусига бағишланган «Янги рўзгор» поэмасидан парчалар киритилди.

Алавия, Музайяна. Тетрадь красoty. Стихи, поэмы.

Ўз2

А 70403 — 159
М 352 (04) — 82

Доп. 82

4702570200

* © Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1982 й.

ШУКРОНА

Менга тўрдан жой берибдир маърифат кошонаси,
Элга қилсам қанча хизмат — бари бахт шукронаси.
Утга отдим бор тўсиқни мен саодат тонгида,
Чигалимни ёзди бошдан эрк қуёшин шонаси.
Юрганымда нурли йўлдан ҳар қадам қутлуғ бўлиб,
Ҳар курашда бир зафарнинг неъматин тотлиғ бўлиб.
Ховучимга дур тўлиб чиққанда илм дарёсидан,
Камёблиқдан кўнгил ҳам кўзларим ўтлиғ бўлиб.
Дарё мавжида сузиб ҳам ташналик ортар яна,
Олам илм оғушига тинмайин тортар яна.
Қирқ калитли кинотнинг сирин очилган сари
Ақлу виждон, ҳисларимни шу томон элтар яна.
Бу денгиз тубсиз улуғдир, умр тездир бир ҳубоб,
Шу ҳубобдай умрда қолса асар бир дурриноб.
Бу китобнинг фойда берса халқ учун сен ҳам тирик,
Қўп асрларнинг саволига агар берса жавоб.
Дўстларим камтар дедилар, дунёларча бор ғурур,
Бу бари огоҳлигимдан ҳам саодатдан сурур.
Одамийликка нишондир чин муҳаббатнинг ўзи,
Севдириб, сева билишнинг ташвишида бор ҳузур.
Тўймагур кўзлар учун сеvimлидир ёру диёр,
Ҳар қаерда дўстларни кўрганнингда бахтиёр.
Кексаликка чап бериб илдам боришингга сабаб,
На ҳасаднинг юки бор, на бир тамадан қилча бор.
Сен китоблар конидасан, маънавий лаззат билан
Оғригинг йўқ ҳам алам зиллат билан, иллат билан.
Сидқидиллик бахш этибдир бахтиёрлик рутбасин,
Халққа содиқлар юраркан иззату ҳурмат билан.

Қасб бўлди тоғу чўлда эл кезиб гавҳар териш,
Шодалаб дурларни элга янадан қайтиб бериш.
Куч бераркан меҳнатингга дилдаги севги ўти,
Ерда одатдир қуёшдан нур эмиш ҳам нур эмиш.
Бу патирнинг учидан шукронамиздан озгина,
Дилдаги тилга ўтиб қоғозга тушди тезгина.
Кўрганинг, билганларинг халқинг Музайян бахтидан
Ёзавер тез-тезгина ҳам озгинаю созгина.

1977, 26 январь

МАЪНИЛАР МАВЖИДА

Қадалиб ўлтириб, ўқийсан китоб,
Олиб кетар сени қайдан қайларга.
Фикр тўлқинлари юксак жойларга,
Урилар маънилар мавжида шитоб...

Бир китоб ўқисанг, бир умр кўриб,
Бошингдан ўтказиб йиллар фаслици
Яна олқишлайсан одам наслини,
Билим мевасидан баҳраманд бўлиб,

Қиш ёзади ерга кумуш дастурхон,
Офтоб дастурхонга ташлар зар сочиқ,
Буни кўриб дейди эл: «Ҳаво очиқ!»
Ҳаёт неъматига бўласан меҳмон.

Гулларга ўралиб келади баҳор,
Гўзал юзин очар танти табиат.
Жонинг ором олар, танинг ҳаловат,
Езининг ҳам бир ўзга кўркамлиги бор.

Баракага тўлиб келар олтин куз,
Хирмонлар чош экан — экин серҳосил,
Деҳқон ёр васлига бўлгандай восил,
— Юз ҳам нурли, — дейди, — планлар юз-юз.

Ҳаётни, китобни севсанг дил билан,
Кураш боблари кўп ҳур ҳаёт учун,

Қаҳрамон эл учун, адолат учун,
Китоб тортар сени шундай сеҳр билан.

Саодатли ишқдан бўлиб сен хурсанд,
— Айланаман толе! — деб шошиласан.
Бахт нурига чўмиб сен пишиласан,
Меҳрибон бағрингда яйраса фарзанд.

Ленин даҳосига қиласан таъзим,
Яна англаб ҳурликда теран мазмун,
Истиқболга қараб бўласан мамнун,
Бахтли дея мендан ўғлим ҳам қизим.

Ҳ И Ж Р О Н Д А

Бирдан қучоқлайди қоп-қора хаёл,
Айтади: «Баёқиш тонгларинг увол!»
Келсайди ёрғинам энг сўнгги маҳал,
Олдида жон берсам қут эди ажал.

1935

МЕҲРИГИЕ УЗИНГДА

(Халқ қўшиғи йўлида)

Армонда қолма кўзим,
Тўйгунча боққин ёрга,
Кўз юзига тушганда,
Қараб бўларми ойга.

Кўзда, кўнгилда сенсан,
Едга тушарми ўзга.
Утингда ёнган менман,
Ишонма бошқа сўзга!

Хаёлим кетган жойга
Қуш етмас қанот билан.
Дардимни сувга айтсам,
Сувлар ёнар ўт билан.

Ҳасратдан қўрғон қурдим,
Ғамим айтсам бўлар тоғ.
Бағримда лола каби
Узинг қўйган қатор доғ.

На кулиб, на кулдирдинг,
Узинг кулиб бир йўли.
На тирик, на ўлдирдинг,
Жаллод бўлиб бир йўли.

Юрагим чинни коса,
Сен синдирдинг, ямаб қўй.

Кўксимга отган ўқинг.
Қанчалигин санаб қўй.

Кўкрагим нишон қилай
Сен ўқ отган ерларга.
Минг отсанг ҳам ўлмайман,
Бир от мендай зўрларга!

Қайда бўлсанг танийман,
Қора хол бөр юзингда.
Кўп ичида кўринсанг,
Меҳригиё ўзингда.

1950

МУШОИРА

Мунир:

Жаҳонда меҳрибон жонона ҳар кимга китоб
ўлғай,
Бу жонон лутфидан дилларга роҳат беҳисоб
ўлғай.

Музайяна:

Бу жонон лутфидан ҳар бир киши тенг баҳра-
манд ўлса,
Жаҳонда ҳар мушкул одамга беазоб ўлғай.

Мунир:

Ажойиб дилрабодир сафҳа-сафҳа маънию лафзи,
На андин нозу истиғно, на қаҳру на китоб
ўлғай.

Музайяна:

Узоқлашса бари ташвишдин ҳам ул бўлса
мустағний,
Талаб аҳли магар шу чоғ жаҳонда камёб
ўлғай.

Мунир:

Қачонким қайси мавзудин киши баҳсу савол
айлар,
Анинг овозсиз лафзи саволига жавоб ўлғай.

Музайяна:

У шаҳди нобдан тотган унутқай ўзга лаззатни,
Бу нўши нишсизга еткали ҳардам шитоб ўлғай.

Мунир:

Агар коминг кудурат заҳридин аччиғланиб
қолса,

Анинг мазмунидан тотким, ажойиб шахдноб
ўлғай.

Музайяна:

Бу сўз дарёсига гаввос бўлиб кирмак тилак
эрдн,
Дури мақсадни топгунча дариг умрим ҳубоб
ўлғай.

Мунир:

Музайянхоннинг абёти музайян этди фикримни,
Анинг меҳри Муниридан кўнгилда обу тоб
ўлғай.

1955

ЯЙЛОВ НАВРҰЗИ

Бахши йигит неча эллардан ошиб,
Неча йнғинлардан, тўйлардан шошиб;
Яйлов наврўзига етиб келдию,
Қўшиғин куйлади дарёдай тошиб:

— Хол ярашар чин гўзаллар юзига,
Қулоқ солинг дostonчининг сўзига.
Сулувлигин меҳнат билан оширган
Қўшиғим бор-о келин, қизнинг ўзига.

Дилимда, элимда баҳор, ёз экан,
Яйлов, ўтлоқларинг жуда соз экан.
Қиз, келинлар бир-биридан қолишмас,
Оқтов бетда Гулзамондай оз экан.

Соз торини, шоир тилин сўйлатар,
Туришларинг юракларни ўйнатар,
Мақтовимни эшит турган халойиқ,
Муҳаббат ўти бу, ҳар чоғ қайнатар.

Бу ернинг қизлари ажаб ҳаволи,
Сочи ярашиқлик, сўзи даволи.
Чойлар ичсанг турган қизлар қўлидан
Сўзламай куйдирар адаб, иболи.

Булбулнинг севинчи қизил гул билан,
Яхшиларнинг қадри бўлар эл билан.

Тўй пайти келдим ман яйловингизга,
Сиз биз билан бўлдинг, биз ҳам сиз билан.

Йигит кўнгли хушдир сарвиноз билан,
Гуллар ёзиб келар баҳор, ёз билан.
Қўй томонга ўтди яна биттаси,
Қўзисин кўтариб ажаб ноз билан.

Эл учун гул ҳовуз, булбуллар боғлар,
Тамоша қилади баландлар, тоғлар,
Чин сўзни айтаман, эй сарвинозлар,
Қўп сулув тушибдир қошлар, қабоғлар.

Ипакдан рўмоли, кўйлак бурмали,
Қошлари ўсмали, кўзлар сурмали,
Тиши гавҳар, лаби лаълилар кимлар,
Бир-бирдан ошиб тушган суймали.

1957

БАҲОР

Келди, латиф келинчак баҳор,
Кўк атласининг оқдан гули бор,
Дала, қир ясениб бўлди лолазор,
Эғнида ипак, гул қизлари дилдор,
Булбуллар қувониб айтади ёр-ёр.

Қумуш булутлар ерга сув урди,
Ел аста эсиб тоза супурди,
Нашъа билан тонг елга буюрди,
У мужда билан гулга югурди,
Қўнмай чаманлар оралаб юрди.

Ғунчалар кутди кулгуси билан,
Суюнчисига инжуси билан,
Сувдаги наргиис жодуси билан,
Келин, қиз қўлда кўзгуси билан
Доим кўнгилдир орзуси билан!

Март билан бизни табриклар баҳор,
Дўстлар билан дер, яшанг бахтиёр,
Сизни биз кўриб меҳнатда илғор,
Порлоқ мақсадли сиз, тинчлик шиор,
Кўриб, Музайян, келамиз такрор.

1958

ЯНА МАРДЛИК КУТАР ЭЛ

— Етти йиллигимиз — халқлар дейдики, —
Келтирди зўр шодлик, ғалаба ва қут.
Туғилган ватаним, азиз Пскентим
Қувончла зафардан бермоқда рапорт!
Мен Пскент қизиман, онам алласин
Супада тинглардим тонг саҳарларда,
Алла эшитгандай ҳаловат топдим,
Сени кўрган сари шон, зафарларда.
Иш кўзини билган асл деҳқонсан,
Ўзани яшнатган мард паҳлавонсан.
Ерларинг бепоён, олтинга консан,
Зафарда бонг урган марди майдонсан.
Шухратинг юксалсин, пахтаи бўлсин тоғ,
Иккинчи йилга ҳам боғла маҳкам бел.
Ғаниматдир фурсат, қимматли ҳар чоғ,
Яна янги мардлик кутар сендан эл.

Тошкент. 1959, 3 ноябрь

ОНА МАДҲИ

Меҳнат, муҳаббати унинг тенгсиздир,
Қуёш мартабали азимдан азим.
Бағри — яйраш жойи, қалби денгиздир,
Ой, юлдуз бош уриб қилгандай таъзим.
Унинг меҳри билан ёруғдир олам,
Сахий камтарлиги ўхшайди ерга,
Унинг ҳимматила юксалар одам,
Барча ожиз мақташга, нима дерга,
Яхшилик истайди ҳаммага бирдай,
Сочи оқ, қалби оқ, оқдан кўйлаги.
Барчанинг дилида балқиган нурдай,
«Она!» — деса тоғдай инсон юраги.
Боласига қилиб муҳаббат ато,
Еру диёрингга бўлгин дер, содиқ,
Қилган хизматларинг бўлсин бехато,
Миннатсиз яхшилик мардга мувофиқ,
Эзгулигинг қатрасин олиб агар
Меҳрин заррасига уни чирмаса,
Олиб бора олса кўкларга қадар,
Не ажиб кенг жаҳон нурга чўмилса,
Тинчлик унинг умид, тилак, армони,
Шундай айланади умр парраси.
Шукуҳи-шуҳрати жаҳонга тўлиб,
Қуёшни паст қилар унинг зарраси!..

1960

МУНАВВАР КЎРАМАН

Қуёш мартаба онаман,
Ҳар онда зафар кўраман
Ҳаммада ҳам, заррада ҳам
Меҳр ила қамар кўраман
Маърифат гулшани ичра
Ҳамсуҳбатларим олимлар,
Фан денгизига шўнғибман,
Садафда гавҳар кўраман
Озод ватаним кенгдир: ҳусни гўзал,
Халқи музаффар,
Тинчликсевар эл барчасини
Жону жигар кўраман,
Умрим богида ўсиб, яшнаб
Орзу, умид ниҳоли
Ҳар шохларида бир нечалаб
Тотли самар кўраман.
Бошимда сира ўтмишу кечмиш
Зулмати йўқ,
Бахтимни ёруғ кундуздай,
Еки саҳар кўраман.
Ҳисса қўшай шонли ватан
Эл ила халқимга дея
Севгила шуур кучларидан
Белда камар кўраман,
Меҳрим мени шеърим билла,
Бахтимни этди Музайян,
Ҳар тонгда яна бахт-саодатни
Мунаввар кўраман.

1960, октябрь

ТОЛЕИ КҮРКАМ ҚИЗЛАР

Қайғу тоғи кўчмасди,
Алам ўти ўсмасди,
Еш тўкиб қора кўзлар
Қилишганда уммонлар.

Оҳимиз тутун бўлиб,
Осмонга устун бўлиб,
Етмасди кўнгилларга
Шунча доду афгонлар.

Биз бирла баҳор йиғлаб,
Кўкларни яшин тиглаб,
Ўзин ерларга уриб,
Тўкди абр найсонлар.

«Тақдир шу, — деди, — сизга,
Бўлмайди сира ўзга».
Сўз дерга ижозат йўқ,
Диллар тўла армонлар.

Куни учун кул тортган,
Кулфат юкини ортган,
Қўли кўсов чўрилар
«Қисмат!» дея нолонлар.

Зулматни кесажақ нур;
Бўлажақмиз бир кун ҳур,
Яхшилик келар бир кун,
Дея кечарди онлар.

Талпинарди юраклар,
Курашда зўр билаклар.
Қизил байроқ кўтарди,
Бизнинг қизу ўғлонлар.

Мазлумлар кўтарди бош,
Чиқди Октябрь—қуёш.
Доҳий Ленин йўлбошчи,
Келди озод замонлар.

Қутулдик шум кечмишдан,
Парчаланди гов, кишан.
Сўз ҳам созимиз ҳурдир,
Қувнади азиз жонлар.

Ёзди «Хуррият маршин»,
Қутлаб эркининг қуёшин.
Курашчан устод Айний,
Деди: «Шод бўл, ёронлар!»

«Яша шўро!» — деб Ҳамза,
Шеърини қилди найза.
«Эркингни берма қўлдан,
Ишла, етди замонлар».

Оналар—азиз бошлар,
Шаҳло кўз, қалам қошлар.
Қуёшдан баҳра олиб,
—Келди,—деди,—давронлар!

Дўст бўлдик, қардош бўлдик,
Бирликда кучга тўлдик.
Кейин, чигал мушкуллар
Бўлар бизга осонлар.

Тиканларда тўлганмай,
Сояларда сарғаймай,
Бахт бирла Музайянмиз,
Биз учун шараф-шонлар.

Тошкент, 1961, 8 март

ГУЗАЛ УФА

Гўзал Уфа, сенинг ўзингни севдим,
Дўстлик меҳридаги юзингни севдим.
Бахт ҳам маърифатдан мағрур ва масрур.
Минглаб қувноқ ўғил, қизингни севдим.
Ленин даҳосила бахт топди диёр,
Иқболнинг ҳақида қўшиқларинг бор,
Чақирдинг, «Лаббай!» деб келдим бағринга,
«Хуш келдингиз!» деган сўзингни севдим.
Мен эдим паранжи ранжини тортган,
Тутқунлик зулмини, юкини ортган.
Озодлик қуёши нурын тенг сояди,
Саодатли халқинг, ўзингни севдим.
Оқ Эдилнинг яқин ёшлик чоғидан,
Шеъринг ошиб борди Урал тоғидан,
Биз тингладик уни ўзбек боғидан,
Меҳмон бўлиб нону тузингни севдим.

Уфа шаҳри, 1962, 12 сентябрь

Ф А Х Р И Я

Бир кун боғу баҳор ила хуш кечарди суҳбатимиз,
Ер ила, тенгқур ила, гул ёшлар эди улфатимиз,
Саодатга бошладим! — дедик, — ҳурликда меҳнатимиз,
Тиллога татирди бир соатимиз, ҳар фурсатимиз,
Шукуҳи-шуҳратимиздан кўкка етиб ҳурматимиз.

Гулшанда ҳар биримиз, гаму ғуссадан озод, дея,
Зўрлик ила хўрлик кетганидан ҳаммамиз шод, дея,
Йўқлигидан вайронаю мунг ҳар кўнгил обод, дея,
Эр ила аёлнинг одати меҳнату ижод, дея,
Мақсад жуда равшан, келажак нур, эзгу ниятимиз.

Меҳримиз қуёшдан зўр, онамиз, сингилмиз, ёрмиз,
Шу азалий фазилат билан чинакам бахтиёрмиз,
Севги, садоқат, вафо — бу бари хуш атворимиз,
Шундай эътиборимиз, қўйингчи, нигормиз, дилдормиз,
Бу боғу баҳорлар билан шу ҳаётнинг зийнатимиз.

Ёшлар мана, қўлга олиб танбур, дотор, чангини,
Улуғ, кичик завқига мос келтириб соз оҳангини,
Ишқнинг ўти дилга уриб топмай юракнинг зангини,
Бетга тегиб бу оловлар гул қилди юзнинг рангини,
Соч оқини унутдик биз, жозибали санъатимиз.

Ҳар фаслда бошқачадир еру боғимиз малоҳати,
Ўзгача ҳар тонг шамолню гулларин латофати,
Саҳарда зафар муждаси, куйларда халқ саодати,

Одам учун яхшиликдир ўғил, қизларнинг одати,
Кўриш дўстларни бахт билан—зўр маънавий лаззати-
миз.

Бу ҳаётнинг ошиғидир куз билан қиш, баҳору ёз,
Шунинг учун ишвалию, шўҳ-шону дилнавоз,
Борган сари оро берар, кўрки унинг бўлмайин оз,
Унинг хил-хил товланиши кўзга яқин, сулув ва соз,
Бу гўзаллик инсон учун, бу бойликлар давлатимиз.

Қандай тотли неъматини боғнинг жуда бекам дейишиб,
Катталари ёшларини, сен менинг эркам, дейишиб,
Барчасининг бир-биридан толеи кўркам, дейишиб,
Шодлигидан оналар ҳам, биз бахти бекам, дейишиб,
Музейян, саодатимиз орттирадир қувватимиз.

1963

УРГАН, ҚИЗИМ!

Она учун ўғил, қизнинг фарқи йўқ,
Арзон, қиммат деган унинг нархи йўқ.
Қўзларнинг нурисиз, кўнгил сурури,
Барингиз қувончим, жоним ҳузури...
Билим бойлигини орттирса фарзанд,
Етилса илм билан замонга монанд.
Элига фойдали хизматда бўлса,
Меҳнати туфайли иззатда бўлса,
Бундан ҳам ортиқроқ борми саодат,
Бахт десанг меҳнатни қилиб ол одат.
Ун саккиз ёшимда чимматим очдим,
Маърифат шаҳри деб Самарқанд қочдим.
Ленин партияси ёритди онгим,
Зулматлар йўқолиб, отганди тонгим.
Самарқанд умр бўйи қадрли жойим,
Шу ерда очилган бахтим, чиройим.
Шу ерда биринчи ёзгандим шеърни,
Шу ерда тушундим дўстлик, меҳрни.
Шарафли бу жойда илм ўрган, қизим,
Одам бўл, олим бўл, эй кўрар кўзим!

Самарқанд, 1963

КУЛИБ-КУЛИБ

— ...Марра яқин қолди! — дея
Шошар барно кулиб-кулиб.
«Оқ олтин»дан қилолмайди.
Кўзни жудо кулиб-кулиб.
Қайлиғининг ғайратидан
Ерда ҳаво кулиб-кулиб.
— Сўз қотишим, халақитим, —
Дерди — ҳатто, — кулиб-кулиб.
Кумушланган булутларга
Тонг қизариб ол берди.
Нуқра билакларга кучу
Яна ўзга ҳол берди.
Чиройларга чирой қўшди,
Бошқача жамол берди.
— Ер, машинанг енгилми? — деб
Кўра била савол берди.
Шараф билан бурчимизни
Қилдик адо кулиб-кулиб.
Офтоб ўниб қизартирмиш,
Қалам қошнинг ёноғини.
Чолғусини олди Зухра,
Йиғиб ошна-иноғини.
Дур тишлари кўринганда,
Рашкла топмай саноғини;
Пахтазорлар оча берди,
Гавҳар тўла чаноғини.
Терим пайти кўра беринг,
Зўр томоша кулиб-кулиб.

1965

БУМИ — ХОТИНЛАР ИШИ

Ёр, айрилсам бўтадайин бўзлайман,
Кўрган, билганларим сизга сўзлайман,
Ҳар жойда бўлсангиз Сизни кўзлайман —
Десам, дейсиз: «Буми — хотинлар иши».

Ёмон ўрганибсиз,—десам,—ақчага,
Овозимни ўхшатасиз захчага,
Олиб боринг десам, болам боқчага!
Десам, дейсиз: «Буми — хотинлар иши».

Дала ҳавосида юргим келади,
«Оқ олтин»ни тинмай тергим келади,
Сизни ҳам теримда кўргим келади,
Десам, дейсиз: «Бу ҳам хотинлар иши».

Ишдан келиб ҳовли жойни супурдим,
Шоша-пиша бир қозон ош пиширдим,
Болаларни қўл ювишга шоширдим,
«Шошиш, — дейсиз, — сендай хотинлар иши».

Шамолласам, қобоғингиз осилар,
Ухласангиз шовқинингиз босилар,
Ақча берсам сўкиш йўли тўсилар,
«Эрни сийлаш, — дейсиз, — хотинлар иши».

Ишлаб топган пулим ҳалолдан ҳалол,
Ароққа сарф бўлган ақчалар увол,

Тўғри сўзим сизга келмасин малол,
Десам, дейсиз: «Шудир хотинлар иши»

Токайгача енг ичида бедана,
Шу колхозда ўзингиздир ягона,
Менинг ҳасратларим билмас бегона,
Десам, дейсиз: «Алжиш — хотинлар иши»

Насиҳатлар қилди қавму қариндош,
«Сен учун бўлмадик кўтаргудек бош» —
Десалар «Бормайман сиздан сўраб ош, —
Деб ўқрайиб — бу ҳам хотинлар иши».

Таъсир этди охир кўпчилик сизга,
Мана бориб ишладингиз колхозга,
Ишдан келиб кулиб қўйдингиз бизга,
«Раҳматга сазовор хотинлар иши».

Ишлаганнинг қадрин билар меҳнатқаш,
Иш севмаган кўзга совуқ дили ғаш,
Файзу баракали тер тўкиб яшаш,
Десам дейсиз: «Шундай хотинлар иши».

1966

НЕВАРА

Буви уйгоқ ҳали тонглар отмасдан,
Уйқу элтмас кўкдаги ой ботмасдан.
Болалар улғайди, невара тотли,
«Ширинман!» дейишга новвот уятли.
Қўлида қумғони ўтиб борарди,
Нафасига қулоқ тутиб қарарди.
Бўйи тенг кўйлаги, оқдан рўмоли,
Еқимли чеҳраси, нурли жамоли,
Аста елпир эди кенг енги билан,
— Катта бўлсин, — дерди ўз тенги билан.
Не-не умидларда юзига боқиб,
Минг ўргилиб, юз йўл жонини қоқиб:
— Ота-онанг билан яйра, овунчоқ.
Бахту толе сизга бўлсин ялинчоқ,
Тонгда мевалардан танлаб теради,
Неварага энг яхшисин беради,
Бувисига қанотин қоқиб учар,
Зўр шодлик онанинг вужудин қучар.
Кекса тани топиб шунда зўр дармон,
Гул мева бергандай ушалар армон.

1967

ҚУЁШ ОДАТИ

Нур тўкиш, нур тўкиш—қуёш одати,
Еғдула йўғрилган эл саодати.

Офтобдай беўлчов она меҳри ҳам,
Мана шундан турмушнинг ҳаловати.

Файзу баракали ҳар бир йилимиз,
Зафарлар юкини ташир йўлимиз.
Қардошлик, ҳамкорлик меҳнати билан
Ором олар шижоатли, иродали элимиз.

Октябрь байрамни кўп олдим кутиб,
Завқу шавқ неъматин энтикмай ютиб.
Ҳаёт гўзаллигини теран тушуниб,
Ҳориш билмай келдим қаламим тутиб.

Тинчлик, омонликда халқим яшайди,
Ўғил, қизи чўлга бахмал тўшайди,
Аввал кўрган, чўл битмаган биёбон,
Энди борсам чаман боққа ўхшайди.

Мана шундай ҳаётимиз серфайздор,
Ишлаш, ўқиш, ором олишга создор.
Шундай элда сен ҳам бўлдинг Музайян,
Ҳар қанча мақтасанг, шунчалик оздор.

1969

ДУСТЛАРИМ КЎПДИР

Ҳаёт дарёсидан топдим ажаб дур,
Фазилати шуки, турган — битган нур.
Эзгулик ундириб, ёвни ёндираар,
Тенгсиз дўстлик топдим, меҳнат эди ҳур.
Ҳамкорлик гулзорин гулидан тердим,
Ҳар бирин номини кўрсатай дердим.
Гулдастамга сизмай қолди бу гуллар,
Сен асра дедим-да, қалбимга бердим.
Ҳар жой, ҳар жойларда танишлар кўпдир,
Биридан бирининг камлиги йўқдир.
Бири ойу бири қуёшим десам,
Билмаган айтади: «Бу сўзлар лофдир».
Ой деганим ойдан ёруғдир юзи,
Қуёшга мансубдир бу меҳр сўзи.
Шунинг учун ёруғ ер билан осмон,
Бу ёғдуни кўрмаган куннинг кўзи.
Электр қандилли уй эди равшан,
Ташқари қор эди, атрофим гулшан,
Мен китоб ўқирдим, кўзимни узмай,
Қорда ўйнар болаларим шўху шан.
Бориб кўролмаيمان, кўрқаман қишдан,
Қарилликда сирғаниб йиқилишдан.
Айтинг, дўстлар, борми сира оғирроқ,
Кўргинг келиб, узилиб соғинишдан!..
Қаҳратон қиш бўраб-бўраб ёғар қор,
Ҳар фаслнинг бошқа-бошқа гашти бор
Яна кўришамиз умидим катта,
Гулу булбул билан келганда баҳор..

Тошкент, 1971, февраль

* * *

Кимки хўрлик кўрса, бировдан агар,
Ҳар бир азоб унинг тилидан тегар.
Тилин тияр иззат тилаган киши,
Тотувликда лаззатлидир емиши.
Олқиш ўрнига ёғдирса қарғиш,
Йўлдош унга ҳасрат, қайғудир болиш.
Тили тотлиларнинг ҳаёти тотли,
Сўзи ширинлардан қанд ҳам уятли.
«Сиҳат тиласанг кўп ема,
Иззат тиласанг кўп дема!»
Деб айтганлар Алишер Навоий
Навоий сўзларин дема ҳавоий.

1974

Врачлари аввал сиздан сўрайди ҳол,
Ҳар бирининг беморларга сўзидир бол.
Салом бериб киришига маст бўлиб қол,
Кўнглинг тилар ҳар бирига бахту иқбол.

Хабардордир касалликнинг ҳар сиридан,
Ҳаммаси ҳам қолишмайди бир-биридан,
Қилар сизга муомала жону дилдан,
Давосининг аввалидир сизга тилдан.

Қасал ётса иситма билан ёниб юзи,
Ё оқарса бўлиб дока ёки бўзи.
Шифо берар хуш хулқию яхши сўзи,
Мужда берар тузалишдан юзу кўзи.

Фозил, олим бўлса касал бирдир бари,
Ҳамма учун баробардир дорилари.
Хоҳ ёш бўлсин, ёки бўлсин жуда қари,
Ҳеч демайди биттаси ҳам: «Тургин нари».

Беморларнинг кўпи бўлар экан инжиқ,
Сал нарсага ёшга тўлар кўзи жиқ-жиқ.
Баъзиси бор беҳудага йиғлаб пиқ-пиқ,
Сўрасангиз, жойим, — дейди, — бўлди мижиқ.

Бирн туриб деразаларни очади,
Қўрқиб бири «елвазак!» дея қочади.
Туш кўради, яна қобоғи учади,
Бор захрини ҳамшираларга сочади.

Баҳра олар тўғри назар ҳар қандай кўз,
Ёшлик билан муҳаббатдан айтилар сўз.
Малоҳатин, латофатин қилиб кўз-кўз,
Ҳеч қолмайди кўнгилларда ғубору туз.

Аmmo айтиб бўлмас экан ҳаммани бир,
Сафоли боғ завқ бермаган юраги кир,
Баҳору қиш бундайларга топмай тадбир,
Уни кўрса дарахтлар ҳам титрар дир-дир.

Авзойидан бу қаҳратон қишми, дейди,
Бу кўргилик ўнгиммикан, тушми, дейди,
Ҳар бир сўзи бошимизга муштми, дейди,
Қимни кўрса, туртиб: «Бу ҳам ишми?» дейди.

Ёмгир ёгса, обираҳмат қут, демайди,
Элимизга ҳеч келмасин ют, демайди,
Яхши кечди ҳамал билан ҳут, демайди,
Ут мўл бўлса, кўп бўлади сут, демайди.

Аниқ билдим, демайман ҳеч барқани тенг,
Ҳамма учун бўлмас экан бу жаҳон кенг.
Яхшиликка хизмат қилай шимариб енг,
Сиз ҳам донм яхшилиқнинг йўлини денг.

1975

ҲАЁТ САҲИФАЛАРИ

Умр йўлдошимга

Эл олқиши қўшақариб юрибмиз,
Пири бадавлатлик даврин сурибмиз.
Ўғил, қиз набира баридан тиниб,
Етмишнинг устида мана турибмиз.
Қурдошлар йиғилса, бир қизиқ одат,
Умрлар йўлига қилиш саёҳат.
Олис манзиллардан қайтган отдаини,
Дам қалқиб, дам бориб шу он, шу соат,
Ёзининг ёмғиридай тез ўтар ёшлик,
Ўтди умр фасли бари қуёшлик.
Дўнгни, сойни босган ҳаёт селига,
Чидарга ўргатди дўстлик, қардошлик,
Озодлик, тенгликдан сўйларди тиллар,
Умид-орзу билан тўлганди диллар.
Ленин партияси раҳбарлик қилди,
Курашли, зафарли, биз кечган йиллар,
Ишонч орттирарди яна кучимиз,
Кетга қайтмасликдир бизнинг бурчимиз,
Ўтга отиб йўлдаги тўсиқларни,
Очгандик ҳаётга мард қулочимиз.
Ёшлик бўстонига бурсак юзимиз,
Меҳнат, бахт бўлади айтар сўзимиз,
Изин қолдирар деб биз қилган хизмат,
Ҳаловатда сездик ҳар чоғ ўзимиз.
Қомат букилмади юк эди зил-зил,
Айтмоқликка осон, бу эмас ҳазил.
Қурбонлар кўп бўлди кетга қайтмадик:
Мақсад аниқ, ёғдули эди манзил.

Биз кўрдик зулмдан ёши қайноқни,
Биз кўрдик босмачи берган қийноқни.
Уғли ўғирланган, қизи хўрланган
Неча қишлоқларни, уруғ-аймоқни.
Кўрдик ютоқларни тўймайин ётган,
Сувни эгаллаган, ортганин сотган.
Золим, мазлумларни хўрлик, зўрликни,
Билдик, меҳнаткашлар кулфатга ботган.
Еқалига ялинганларни кўрдик,
Этаклига эланганларни кўрдик.
Қуёшнинг нуридан баҳра ололмай,
Қанча қонга беланганларни кўрдик.
Параңнинг от! — дедик, бўл бизга ҳамдам,
Кўп ялиниб қул бўлиш еди барҳам.
Жасур бўл, эркликда яйрагин сен ҳам,
Кўп қайғуриб сил бўлишга берма йўл,
Кўз билан қошдайн яқиндир фурсат,
Утаётган дамни дедик «Ғанимат!»
Илмга интилиш, инон, ихтиёр,
Меҳнатга ўргатди, ортди фазилат.
Сайр этдик китоблар гулшанида биз,
Уқидик кўзимиз равшанида биз,
Утдан айрилмаган самандар каби
Ҳамиша шеъру меҳр гулханида биз.
Азизим, танладик шу шариф йўлни,
Тоғ ошиб кездик биз шаҳару чўлни.
Ҳосил бераверди мурод дарахти,
Ҳар қачон ҳар ерга узатсак қўлни.
Усти юпун хазина тўла юрак
Улардан бизларга сўзу соз керак.
Садафда яширинган ғавҳар сингари
Шуларда достону, қўшиқ ҳам эртак.
Шу баҳона қизилоёқ қир кечдик,
Яланг оёқ ер кечиб, тўлиб-тошдик.
Бу тўймағур кўзу қулоққа раҳмат,
Элу халққа шунчалик аралашдик.

Шу баҳона қолмади кўрмаган жой,
Не гўзаллар оҳу кўзли, қоши ёй.
Небир мард йигитлар яғрини ёзиқ,
Улар томошасин қилар кўкда ой.
Беҳуда бўлмади жадал, шаҳдимиз,
Устидан чиқдик биз қўйган аҳдимиз.
Халқ ҳурмати катта мукофот бизга,
Шунинг ўзи иқболимиз — бахтимиз.
Иззат қилар етук қиз билан ўғлон,
Бизни ардоқлайди шу шонли замон,
Бошқанинг бахтига сабабчилар деб
Бизни қутлагандай ер билан осмон.
Келинг, томошалар яна кўрайлик,
Оёқ бориб етганича юрайлик.
Биёбон ўрнида хиёбонларга
Назар ташлаб фароғатда бўлайлик.
Айтиб бўлмас бу лаззатни тил билан,
Кўкларнинг кўрки бор гул, булбул билан.
Умр кузининг ҳам неъматлари кўп,
Келинг, гаплашайлик яна дил билан.
Бизга кўп ўргатди ҳаёт китоби,
Нур сочар ҳар ёқдан толе офтоби.
Музейян бахтимиз шукрин айтишлик,
Дил билан виждоннинг ҳақли хитоби.

1979

ЗАЙНАБ УЧГАН
(Халқ достони йўлида)

Илмий раҳбар — Ҳабиб, Зариф — аспирант,
Анча ҳоридилар юриб паст-баланд.
Қош қорайиб анчагина тушди кеч,
Бу яқинда танишлари йўқдир ҳеч.
Етаклаб қизчани келарди бир чол;
— Болаларим, ҳорманг!—деб берди савол,
Тоққа чиқиб кечикибсиз, қолинглар,
Бизникида бу кеча дам олинглар.
Бир кеча, минг кеча бўлмайди, болам,
Ойдин кеч супамда олинглар ором.
Ғаниматман, ёшим саксонга бир кам,
Ёшимдан кўп тагин ёш кўринг сиз ҳам.
Сиздай-сиздай ўғилларим барваста
Кўбиз тортай бўлсаларинг ҳавасда...
Қайдасан, онаси, бўл, келди меҳмон!
Кўрпача тўшанглар! — деди кирган он.
Келин, ҳой келиним, меҳмонга сув бер,
Уйингдан ола чиқ тоза сочиқ, — дер.
Ўтирдилар бари, ёнбошда парқув,
Бошин қўйса, кишини элтар уйқу,
Дастурхон устига нонлар уйилди,
Қовурдоқ олдидан қимиз қўйилди.
Супанинг тўғрисида катта бир тоғ
Турар ҳайбатли, тикка, арча ҳар ёғ.
Зариф деди: Ота, бу қайси тоғдир?
Оти борми, у ёнган қай чироқдир?
«Зайнаб учган» деган шу тоғ бўлади,
Кўринган бу чироқлар боғ бўлади.

Нимага Зайнаб учган, деб аташди,
Жавобин айтгунча ҳамма шошди.
Отанинг қўлига бериб қўбизни,
Кетидан тутдилар тўла қимизни.
Симирдида, ота қўбизни тортди,
Эшитганлар чуқур завқларга ботди.
Зайнаб учганидан бошлади дoston,
Ҳамма жим бўлди, мамнун барча меҳмон.

* * *

Бир замонда Усарбой ўтган экан,
Кўп ерларни эгаллаб ётган экан.
Ҳисоби йўқ қўйию қўзи, йилқисин,
Меники деб экан тоғнинг тулкисин.
Шилдираган қамиш унга қарармиш,
Гиёҳлар дорисин Усар олармиш.
Эшигида неча қўшчи, қулончи,
Бири полвон, бири чечан ўланчи.
Ирода эркига солинган занжир.
Бу ғовни бузишга тополмай тадбир,
Зулмнинг зўридан қадлар букилган,
Заъфар юзга қонли ёшлар тўкилган.
«Қачонгача зулм келар хилма-хил —
Ишратни бой суриб қирилади эл?!»
Бири деб: «Манглайга ёзилган қисмат.
Кун кўриш йўқ; устимиз тўла зулмат»...
Барчада орзуга эришиш тилак,
Севги оловида покланган юрак.
Зулм ошган сари туғилади ўч,
Хур ҳаёт истаги қўшар кучга-куч...
Усар кўриниши барчага ғамдир,
Бу ғамдан онада қаттиқ аламдир.
«Ана Усар!» деса болада қўрқинч,
Қўймайди тушда ҳам ваҳимаси тинч.

Юзин кўрса, кирпитикан ўкинар,
Ўсар ўтса юмронқозиқ беркинар.
Бўкиради, сўзламайди кишидай,
Сўзи қурсин, қаҳратоннинг қишидай,
Сийрак, узун бузуқ киприкдир ўзи,
Лаби дўрдоқ, соққаси чиққан кўзи.
Юзи билан бурни текис, паст экан,
Қарғиш теккан киши кўрса бас экан.
У кўзидан бу кўзига ёш ўтар,
Бурни йўқ бу ёшнинг йўлин ким тутар.
Хатто ота-она заҳар ютмишлар,
Ўсар деб от қўйиб, ирим тутмишлар.
Ўсар деб атасак бурни ўсади,
Хунук, деганларнинг тилин қисади.
Еши катта бўлиб гўё эр бўлди,
У ўсдию, неча қора ер бўлди.
Саккиз йўл уйланди, учиси қолди,
Бирни қочиб кетди, учин ер олди.
Бойвучча бирига бериб бешбуғдой,
Тентак бўлиб кезган эмиш қиру сой,
Катта бойвуччадан бир қиз, уч ўғил,
Кенжа хотини қиз туғаркан нуқул.
Ўртанчанинг ўғил тугул қизи йўқ,
Қарашга бети йўқ, сўзлар сўзи йўқ.
Тўйхонага борса уйга киролмас,
Ўкинади, яйраб, ўйнаб-куллолмас,
Кирини ҳам бирга қўшиб ювмаслар,
Фақатгина косов олиб қувмаслар.
Ҳар куни бойвучча чақиб эрига,
Калтаклатиб сизмас экан терига.
Бу даргоҳда сира тинмайди йиғи,
Тез-тез тегиб турар ўлимнинг тиғи.
Шундай қилиб эса берди шамоллар,
Умрнинг боғида қуриб ниҳоллар.
Сувлар оқа берди бир неча йиллар,
Кўз ёшлар қўшилиб сурилди селлар.

Туша берди бошга зулм қамчиси,
Кўл бўлди кўзларнинг оққан томчиси.

* * *

Қурғоқчилик келибди илон йили,
Қуриб ташналикдан кўпларнинг тили,
Одамларга вабо, қўйларга ўлат,
Қўйлар қирилибди йўқолиб элат.
Ғариб кулбаларда кезармиш ажал,
Еқадан оларкан келиб бемаҳал,
Усар қайғу билан «вой қўйим» деркан,
«Азага айланган вой тўйим», деркан,
«Одамларим ўлса, майли, топаман,
Бир чуқурга ўлганларни ёпаман».
Далъ ичинда ҳут кирмайин ют кирди;
Чидами йўқ икки кўзга қурт кирди.
Ўтирганда ўрни, юрганда йўли,
Куяр эди ишга бормайин қўли.
Қуриди булоқлар, кўкракларда сут,
Қирмайди қулоққа насиҳат ўғит.
Совуқдан, очликдан гингшиди барча,
Зоря бор, зўри йўқ, иложи қанча!
Кечалари аёз: совуқ келди қиш,
Кўп қатори инграр Йўлдош боёқиш.
Этлар бориб суякларга ёпишган,
Қовоқлар салқиган, очликдан шишган.
Эски бир кулбада бир эру хотин,
Ўйлашар, бўлса деб бир тутам ўтин,
Сал-пал иситар деб оёқларин,
Ўртага оларди қизалоқларин.
Йўлдошнинг ёшидир ўттизга сал кам,
Бу йил йиғирмага чиқди ой Марям.
Булар ошиқ-маъшуқ бўлиб суйишган,
То ўлгунча биргамиз ҳам дейишган.
Кўтаролмай похол ёстиридан бош,

Тўқилмай мижжада турар эди ёш,
«Марям!» — дейди зўрга нафас олади,
Оғриқсиз очликдан ўлиб боради,
«Зайнаб қизим учун сен ўлма!—дейди,
Мен кетдим сен яша, кам бўлма! — дейди, —
Уртада арзанда Зайнаб қизимиз,
Биз ўлсак қолади битта изимиз».
Зайнаб бешигида инграр эди оч,
Худди эскиларга ўралган ёғоч,
Йўлдош олар эди тез, калта нафас,
Саналган қовурга — нафасга қафас,
Тили лол бўлдию қолди сўзидан,
Ерни ҳам танимай кетди ўзидан,
Йўлдошнинг ярим тун жони узилди,
Кўзи очиқ, қўл-оёғи чўзилди.
Еш Марям қўрқувдан эсин йўқотди,
Усти юпун, эшикка ўзин отди,
Эшитмайди бўрилар увлашини,
Изғиринни қамчилаб қувлашини,
Жувозкаш бобонинг эшигин қоқди,
«Марямми?» деб кампир чақмоғин чақди,
Жинчироқни ёқиб бирга келдилар,
Еш йигитнинг кўз юганин кўрдилар,
Марям товуш солиб айлади фарёд,
«Якка чинорим!» — деб чунон солди дод!..

* * *

Кунботар ёқ гўристонга йўл экан,
Ениб кетмас, одам деган ҳўл экан.
Йиғлар эди Марям, кўзларида ёш,
Ҳар бир ёш тош бўлиб, мажақланар бош,
Ўзига тасалли ахтарар эди,
Қабрга боришни ёқтирар эди.
Тўрт ёшгача Зайнаб она бағрида,
Марям ҳам сақларди кўз қароғида.

«Умрим баҳорида ўсган гилосим,
Сен менинг яхшимдан қолган меросим!»
Деб эркалаб, бағрига босган чоғи —
Она-бола яйраб тўлар қучоғи,
Бола уйғонмасдан кетарди туриб,
Гоҳ орқага қараб, гоҳ тезлаб юриб,
Бойнинг эшигида тонгдан қора кеч
Ишлайверар Марям тиним билмай ҳеч.
«Ташлаб кетасиз?!» — деб Зайнаб ўпкалар.
«Тотли келтирай!» — деб алдаб, эркалар.
Бир кун бой чақириб айтди, ҳийлакор:
Ёшсан, бундай юрма, бўлиб гуноҳкор!
Олатоғ ортида битта дўстим бор,
У билан орада баланд-пастим бор,
Шу бойга бўласан тўртинчи хотин,
Қорнинг тўқ бўлади, устинг ҳам бутун,
Ўлган эринг учун кўп бўлма телба,
Уч кун уйингда бўл, бу ерга келма!
Ойсулув момода қолади қизинг,
Султонбой келади, кетасан ўзинг!..»
Бир челақ чўғ Оймарямнинг бошидан
Тўкилди, фойда йўқ кўзнинг ёшидан,
Ғам ўтин ўчирмас кўзнинг булоғи,
Ўликмас-тирикмас, кардир қулоғи,
Уйга кетмай қабристонга олди йўл,
Кўз ёш билан қабр тоши бўлди ҳўл,
Йиқил, осмон,—деди,—бошим пачақла,
Эй қора ер, мени ёрдай қучоқла!
Устимга, юлдузлар, тўкил бўлиб тош,
Ўчирмасанг ўтим, беҳудадир ёш!
Қамишдай тўп-тўғри бўйим, йиқилгин,
Бўйрадай янчилиб ерга тўкилгин!
Оёқлар остида тупроқ бўлайин
Тупроқ бўлиб ёрим билан қолайин!»
Қаноти қайрилди, парлари сипди,
Кўзда нур қолмади ўликдай тинди.

Ҳуши учиб телбалардай бўлди лол,
Нафас олишга ҳам йўқ эди мажол.
Дарё бўлди кўзларининг селоби,
Ғарқ айлади бу дарёнинг гирдоби.
Келиб қолди бирдан қизнинг товуши,
Етаклаб Ойсулув, қўлда ковуши.
«Нима бўлди сенга қизим, Оймарям,
Уликдан топмайсан ярангга малҳам!
Унут йўлдошингни, сен уни унут,
Мана қизинг Зайнаб, ундан умид кут!»
Жинни бўлдимми, деб ўзи ўзига,
Бошини кўтариб боқди қизига,
Қоронғи кечалар тўлганди сирга,
Аста-аста босиб кетдилар бирга.
Ажабки, кўзларда қуриб қолди ёш,
Бағрига ургандай эди Марям тош,
Онасин олдида яйрайди Зайнаб,
Нима келар бошга, билмайди ўйнаб,
Ойсулув момоси қилар насиҳат,
Бу эски дунёдан келтириб ибрат:
«Биз ҳам умр кўрдик, кўрмадик фарзанд,
Кулфатда кун кўриб, бўлмадик хурсанд.
Жувозкаш бобонг-ла яшадим қирқ йил,
Биз чеккан жафони кўтаролмас фил.
Жудолнк жабрига қил, қизим, бардош,
Кўп фарзанд кўрасан, ҳали бошинг ёш!
Эрсиз ўтсанг, кўп бўлармиш сўроғи,
Бошингга тушмасин дўзах қийноғи!..
То умрим борича Зайнаб мен билан,
Агар ўлсам яна қолар сен билан.
Ўзингни кўрмаса, ўрганиб кетар,
Марямжон, бошингдан қайғуни кўтар!»

* * *

Улигидан-тиригидан хабар йўқ,
Сурма учун изларидан асар йўқ.

Онасин соғиниб уйқу қочади.
Ешларини маржон қилиб сочади.
Тушларида кўрар эди Марямни,
Уйласа янгилар ўша алами,
Юракларга ўчмас доғни солган кун,
Онасин бағридан тортиб олган кун,
Онаси чинқириб этганди фарёд;
Оймарям кетидан Зайнаб солди дод.
Уша кунги ҳолат кўздан кетмайди,
Она дейди, сўзи унга етмайди,
Икки йилда келди ўша бой Султон,
Зайнабнинг умиди ер билан яксон!
Олти ойда Марям тентак бўлганмиш,
Эшон эшигида бўзлаб ўлганмиш,
Келмасин эшитиб бўлди гунгалак,
Улимнинг маъносини тушунмас гўдак,
Бўзрайганча қолди, деворни тутиб,
Кўзи мўлтиради заҳарни ютиб,
Кийган кўйлагини ҳидлайди холос,
Босган бўсағасин силайди холос!..
Зайнаб қолди етимликнинг жабрида,
Момосин судрайди ота қабрига,
Бўйини эгиб, тупроғига бош қўяр,
Тили сўзлай олмас, кўздан ёш қўяр,
Уч йил ўтди момосига ўрганди,
Саккиз ёшда ғамдан бир оз тинганди.
Момо бир кун айтди: «Сира дармон йўқ,
Бошим оғриди ҳам тиззамда жон йўқ,
Ўзинг ёлғиз, қизим, ёнган чироғим,
Қувончим ҳам қараб турган қароғим,
Усарбой қўйчиси ўн икки ёшли,
Оти Уроз, ўзи қоп-қора қошли,
Бориб айт, пайт топиб келсин ёнимга!
Дегандим, икковинг жойлай жонимга!
Не гурбатлар билан мен ҳам қарибман,
Жафою жабрдан чарчаб, ҳорибман.

Тилимнинг борида айтай неча сўз,
Юмилсин икковнинг бирдай кўриб кўз».
Момо кўз ёшини тўкиб буюрди,
Қизи Зайнаб оёқяланг югурди...

* * *

Ойсулув момони олганди ўлим,
Зайнабнинг бошида янгидан зулм...
Момо кулбасининг чироғи ўчди,
Ўсар даргоҳига Зайнаб қиз кўчди,
Саккиз ёшиданоқ сув ташир сойдан,
Бўйи тенг кўзани ололмас лойдан.
Кўза синса ўлдиради, албатта,
Уроз чопиб келар эди шу пайтда.
Ёш қизчанинг оғир ишин битириб,
То текис жойгача сувин келтириб,
Ғариблик кулфатда эдилар жондош,
Иккисин кўрганлар дерди қариндош.
Уроз бўлмаганда челак кўтариб,
Баъзан ўтираркан уни тўнкариб,
Шу ерда чиқарай ҳордиқ деб бирпас
Узоққа кўз тикиб оларкан нафас,
Сергазаб бойвучча чақирар экан,
«Ўлдингми», — деб қизга бақирар экан.
Шошиларкан оёғига тош ботиб,
Қирқ ямоқ кўйлагин тиканлар тортиб,
Мушт соларкан гўдакнинг жағ-жағига,
Иқиқиларкан чидолмай бир ёғига.
Биқин демай, бўкса демай тепаркан,
Тупроқ чидай олмай уни ўпаркан.
Ун ёшгача кўрди шундай зулмини,
Ҳар кун тилаб кутар экан ўлимни.
Яна пайдо бўлди бошқача ғазаб,
Бундай ғазабларга ким турар чидаб!
«Кўринма!?» — деб эримизнинг кўзига,

Тарсакилар қўйиб гулдай юзига,
«Ёмон отга ёл битар!» деб сочини,
Кесардилар қайчи олиб учини.
Бўйга бўй қўшилиб ўсгани сари,
Киприklar ёшнини ўсгани сари
«Кўзга яқинсан» деб уришар экан,
Зайнаб-чи, ой бўлиб тўлишар экан,
Ун беш ёшга чиқди энди-чи, энди,
Кундошлар жанжали, нафаси тинди;
Бой қўриқлаб тушди Зайнаб ёнига,
Чўғ тегибдир уч хотин товонига.
Зайнаб, дейди ўғилларнинг иккови,
Зайнаб, дейди ҳатто катта куёви...
«Отамизга нима, юртнинг қариси»,
Деб қизганар бир-биридан бариси.
Бош ўғил Урозни тоққа жўнатди,
Уроз кетди дея ўзин юпатди.
Бир йил бўлди келмас севгани Уроз,
Ёрни куттиш билан ўтди қишу ёз.
Келса эди, дея сураркан хаёл,
Кўролмай тушда ҳам қуриркан мажол,
Уч ўғил пайт пойлаб сўзлар қотади,
Сўзи қурсин, жуда қаттиқ ботади.
Кўз ёши қўшилиб унинг селларга,
Чеккан оҳи йўл бермайди елларга.
Ҳеч кимга айтолмай пинҳон дардини,
Узоққа кўз тикиб кутар мардини,
Зайнаб учун фарқсиз қиш билан ёзи,
Хилма-хил ғам келар, келмас Урози.
Уроз бир чўпондир-яғрини ёзиқ,
Қиз учун бир сўзи олти ой озиқ,
Севгани йиртиқ тўн, юрган қўйчидир,
Кўп ичида донг қўйган ўланчидир.
Бахт маъносиң берар Уроз деган от,
Не бахт, Уроз билан кечса бу ҳаёт!
Зориқади, Зайнаб кутади ёрин,

Унутади ўзни, йўқ ила борин.
Келса дерди қўю қўзисин ёйиб,
Эчки-қўй қолдими туёғи тойиб.
Қирга қарар қиёлатиб келар деб,
Қайирмоққа таёқ отиб келар деб.
Сойга боқса шилдирар сой қамиши,
Сойда битган қамишми деб ёр қоши
Қошларининг орасига олса деб,
Қилич бўлса ўзи келиб солса деб,
Севганни кутиш ҳам ўзи бир лаззат!
Қани ўзгага ҳам тегса бу давлат!
Севдим, севилдим деб у гўзал мағрур,
Ишқнинг оловини гулшан деб масрур,
Ҳар қандай меҳнатга чаққон югурар,
Уч хотин буюрган ишга улгурар.
Лекин ҳусни келтирар турли кулфат,
Азоблар, аламлар доимий улфат.
Қандай хўрликларни кўрмади боши,
Мунглик, зорлик билан тинмади ёши.
Урози йироқда... ўйларди ҳамон,
У билан юрганин эсларди ҳамон.
Уроз молхонани ҳар кун кўрарди,
Шипирги кўтариб Зайнаб юрарди,
Кулгини билмаган икки бечора,
Кун тепага келгунгача овора.
Қўй, эчкига Зайнаб туз ялатарди,
Хашак солиб оғилни тўлатарди.
Уроз бўлса қўйхонада қий чопар,
Тезак териб Зайнаб таппилар ёпар.
•Ёнғоқ топса Зайнабга бир палласи,
Ширинлиги худди она алласи.
Урозга атайди қиз топса кулча,
Ширин туйилмайди ҳеч овқат мунча,
Зайнаб кўринмаса, олам қоронғу,
Уроз кўринмаса, босади қайғу.
Икки етим машаққатда бир ўсган,

Ҳар қандай азобни севгиси тўсган.
Умр баҳорда ишқнинг гунчаси
Барг ёзиб гуллади энди анчаси.
Орзулар тугилди янгидан-янги,
Завқ берди саҳарда булбул оҳанги,
Ором берар тонгда эсган шамоллар,
Ҳатто тўлқинлатар силкинган толлар.
Сувнинг шилдираши қўшиқ туюлар,
Шундай ойдин кеча: нурлар қуйилар.
Бир баҳор кечаси Уроз ётади,
Хаёл денгизига шўнғиб ботади;
Икки товуқ ўтди, келмайди уйқу,
Уни тинчитмайди тотли бир туйғу.
Майли, бўлса-бўлсин бир боши қурбон,
Зайнаб ётган ерга боради шу он!
Бир куч келиб қўрқувни узоқлатди,
Итлар бошин бир кўтариб жим ётди.
Усарнинг кенжаси бўлганди куёв,
Куёвнинг уйида йиғлайди биров!..
Узин қайдалигин Уроз унутиб
Девор орқасидан қулоғин тутиб,
Зайнаб деб ўйлади, ўт олди ичин.
Деворга сакрашга тўплади кучин.
Бирдан «ғиқ» деб очилганди дарвоза,
Бўзахўр кенжатоё — элга овоза,
Чиқиб кетди эшикни катта очиб,
Қўноқдаги товуқлар бари чўчиб,
«Қу-қу»лашди қўноғидан қўзғалиб.
Зайнабнинг уйқуси бўлганди ғойиб.
Гул пайти, ойдин кеч, худди ярим тун,
Тут тагига борди чиқармайин ун.
«Зайнабим, қўрқмагин, Урозман, Уроз!
Мен ўзим чиқаман, чиқарма овоз!»
Уроз чиқди, соясидай ой Зайнаб,
Муҳаббат шиддати юракда қайнаб,
Кетардилар бир-бирига айтмай сўз,

Кетга қарамасдан ерга тикиб кўз.
Тоғ пастиди Оҳангарон оқади.
Бориб туриб Уроз қизга боқади:
Зайнаб қиз кўринди шунчалар гўзал,
Осмон ойи бунчалик бўлмас тугал!
Учрашган бўлса ҳам кўзлар бирмунча,
Ажойиб сирлидир лекин бу кеча.
Тиллар каловлайди учиб ақлу ҳуш,
Ҳар икков қўрқарди бўлмасин деб туш:
— Сиз, — деди, — дунёда биттаю битта,
— Сен мен учун яратилдинг, албатта!
— Суянган тоғимсан, ишонган боғим.
— Сен зулмат кечиди ёнган чироғим.
— Бу говни узишга топсангиз тadbир,
— Сочингни бўйнимга айласанг занжир.
— Тикандир тўшагим, бало болишим.
— Балодан қутқариш менинг хоҳишим.
Тоғнинг таги, сувнинг бўйи ойдин кеч,
Қизга йигит кўринмаган бундай ҳеч.
Билаклар қудратли, кўкраклар қалқон,
Ёмонни ер билан қилади яксон.
Тоғ олдида кенг ягринли паҳлавон,
Қиз ўйлар бир қадам унга кенг жаҳон.
Ўтли кўзларида меҳр билан нур,
Меҳрнинг нурида ҳаловат, ҳузур.
Ҳар бир сўзи кишига берар ҳаёт,
Зайнаб жафолардан топганди нажот,
Уроз билан бўлса қолмайди алам,
Ҳар қандай ваҳшатлар топади барҳам.
Айтилмайди қанча ўйлаган сўзлар,
Ўтмиш, келажакни айтади кўзлар.
Кўзлар—кўзгу, кўрсатади юракни,
Кўзлар ифодалар орзу тилакни...
Иккаласи жасур — толиб икки ёш,
Юракларда қувонч, тўкилади ёш.
— Кел! — дебди, гўзалим, бер менга ҳаёт!

— Мардларнинг севгиси топтирар нажот!
Йигитнинг кўксига бошин қўяди,
Уроз бўлса жамолига тўяди.
Ун олти ёшгача киймаган янги,
Барибир топилмас ҳуснининг тенги.
Зайнаб ўтса, сочи ерларга тегиб,
Бинафша ҳид сочар бўйинини эгиб.
Қуёш урганида зулфига шона,
Табиат дер «Жамолимдан нишона!»
Таралган сочлари паришон сунбул,
Бу гул қайси гул деб навосоз булбул —
Шавқ билан саҳарлар сайраб ўтарди,
Юзин ювса сувлар яйраб кетарди.
Сурма бўлдим деркан у босган тупроқ,
Афсус, нозик этин тирнаркан янтоқ.
Кўз ёши суғориб киприк мавжини,
Ғам бўғаркан қўшиғининг авжини...
Тонгнинг қўшиқчиси тургай чўлдираб,
Сувлар ҳам куй билан оқди шилдираб.
Кумуш булутлар ҳам лола ранг олди,
Бу тонгдан иккиси жуда танг қолди.
Қўришишлик ғамини ейишдилар,
Бир-бирига боқиб «хайр» дейишдилар...
...Кўз ўнгида кеча-кундуз ботири,
Гўё Уроз қизнинг юзи хотири.
Бир кун шундай бой кенжаси — бўзахўр
Туртиниб келарди худди кўзи кўр:
— Қани Зайнаб? У акамга тегмайди,
Қатталарга кенжа бўйин эгмайди.
Тўй қиламан худди ёзнинг палласи,
Меники деганнинг кетар калласи.
Ун икки ёшдадир унинг хотини,
Йиғлар эди эшитса эр отини.
Сирдош Зайнаб билан дард тортар эди,
Кенжани кўрганда ғам ортар эди.
Қирди уйга Зайнаб очиб қулоч:

— Майли ўлдир, Зайнаб, майли қоним соч!
 Қўлини тутиб белига қўл узатди,
 Газаб билан Зайнаб шапалоқ тортди:
 — Сендан ҳазарим бор, юқумли офат!
 Сен юрсанг ерлар ҳам қилолмас тоқат!
 — Нима-нима? Мендан бошқа киминг бор?
 Борлигидан сенинг мунча ғаминг бор?!
 Сени деганларнинг боши кетади.
 — Кетади деганнинг ўзи йнтади!
 Мен турганда нима келар қўлингдан!
 — Ёпишқай балолар соғу сўлингдан!
 Югуриб киради шунда бойвучча:
 — Нималар деяпсан, ҳой жиннишвачча!
 Сен деганни соғлом одам демасдир,
 Сенинг тенгинг менинг ўғлим эмасдир.
 Мен биламан: сенинг севганинг Уроз,
 Кўчинда ўлди у, шу бу йилги ёз...
 Зайнабнинг бошига бир яшин тегди,
 Ачиқ оҳ тортди-да, бўйнини эгди.
 Далага чиқди-да, бир қушдай учди,
 Отилган қайроқ тош орқага тушди...
 Кўзга кўринмади гул тўлган баҳор,
 Бир сўз билан кенг дунёси бўлиб тор.
 Кўзга кўринмади келажак бўстон,
 Умиднинг гулзори бўлганди хазон.
 Кўзга кўринмади униб, ўсган ер;
 «Уроз — бахтим, дерди менга мадад бер!
 Ёримни олибдир тоғдаги кўчкин,
 Энди сен вужудим, тоғлардан учгин.
 У билан қўшилиш мендаги ният,
 Хайр энди қайғулар, дўстгинам кулфат!
 Даҳшатдан қўрқдингми, кўзимдаги ёш,
 Йўлим тўсолмассан тоғлардаги тош!»
 У кетди тоғ сари бели буралиб,
 Қора сочи оёқларга ўралиб,
 Тоғ остида Оҳангарон оқади,

Қишлоққа термулиб Зайнаб боқади:
«Хайр энди, отажон, ой Сулув момо,
Ғариб мазор бўлган меҳрибон она!
Ўроз кетган ёққа қизинг кетади,
Мана Зайнаб, мана, мана етади!
Тўхта, Ўроз, ўзим бўлай қурбонинг
Мен ҳам кўрай нима кўрди ёш жонинг!»
«Бора қол!» дегандай тоғ ҳам кўтариб,
«Тез бўла қол!» дегандай ел итариб,
Қанот қоқиб оққув учгандай учди,
Ҳовлиқма Оҳангарон уни қучди.
Қўлма-қўл олгандай чопқир тўлқинлар
Авайлаб, ардоқлаб нарига йўллар!..
Дамлар борки, юзидан ўпмоқ керак,
Дамлар борки, кетидан тепмоқ керак.
Кўчкин олмаганди Ўроз жонини,
Тошлар тўкмаганди йигит қонини.
Келар эди тоғ кетида қўй суриб,
Бир нарсанинг тоғдан учганин кўриб,
Яйдоқ отга миниб чўққи қучгандай
Кетар эди худди юлдуз учгандай..
Дарё ичра ўзин урди шошилиб,
Саман оти сув ичида пишилиб.
Зайнабини кўриб у ҳайрон қолди,
Кўтариб отига ўнгариб олди.
Тушми, ўнгми Ўроз билмайди сира,
Дам ёришар кўзи, дам бўлар хира.
Сув қуйилар тинмай қизнинг оғзидан,
Жон чиқмаган ҳали унинг бўғзидан,
Қирғоққа чиқариб олди тизига,
Хуши йўқ Зайнабнинг боқди юзига.
Эси учиб бўлаёзди девона,
Шам ёнида гўё ёнган парвона.
Қоғоздайин оқарганди гўзал юз,
Нафаси бор, баданлари эди муз.
Уқаларди қўл-оёғин тинмайин.

Бошидан ўтгани сира билмайин.
Урознинг шериги чўпон Қорабой.
У ҳам егиб келди миниб қашқатой.
Зайнабни кўрдию йўқотди ўзин,
Гапиришга тополмай қолди сўзин.
Отдан тушиб яқинлашди тиз букиб,
Бейхтиёр кўзларидан ёши тўкиб...
Савол назар билан Урозга боқар,
Йигитлар қайғуси юракни ёқар.
Урознинг кўзидан оққан томчи ёш,
Юзига тушганда қимирлатди бош.
Қорабой кўзларин очганди йирик:
— Урозжон, хайрият Зайнабнинг тирик!
Кўк майсага солди тўнини ечиб,
Тошлар ёнбошини кетмасин тешиб.
— Зайнабнинг оғаси бўлайин ўзим.
Ўзим ёлғиз йигитман, битта сўзим.
Мусибат ўтига ўзингни отма.
Бу ёққа оламиз, ўзинг йўқотма!
Ҳали замон қолар кўзларин очиб,
Утирма термулиб хаёлинг қочиб.
Иккови кўтарди авайлаб аста,
Нималар ўтмади бошдан бирпасда.
— Уз тўнингни Зайнабнинг устига ол,
Мен қўйга борайин, ўзинг бирга қол!
Солинди ост-устга қирқ ямоқли тўн,
Уроз мунгли, қўяр юзин-юзига,
Очарми деб тикиларди кўзига.
Мана энди қуёш борарди ботиб,
Шўх дарёнинг яна шовқини ортиб.
Бой қўйига бўри тегса майли деб,
Зайнабжоннинг қўл-оёғин хайри деб,
Қорабой келганди отин чоптириб,
Битта эски кўрпачани топтириб,
Келтирганди қовоқда сут, битта нон,
Шояд кўзин очиб қолса Зайнабжон!

Тун—қоронғи, ҳўл кўйлакни йиртдилар,
Олов ёқиб шу чоқда қуритдилар.
Ярим тун исиди қўли, оёғи,
Урозда ҳам ёнди умид чироғи.
Кечаси тонггача Уроз ётмади,
Кўз узмай кузатди, мижжа қоқмади.
«Жоним, вой жонгинам!» деб икки-уч йўл,
Қимирлатди Зайнаб аста оёқ-қўл.
— Сув берайми? — деди Уроз оҳиста.
«Кўлим!..» деди овози анча хаста.
Оппоқ чодир ёйиб тонг ҳам отарди,
Кўксида қўллари Зайнаб ётарди.
Қорабой кетди қўйга тезлаб отин,
Тиларди синглиси Зайнаб ҳаётин.
Қачон, қайдалигин Уроз унутди,
Шу чоғ қизнинг майиб қўлини тутди:
— Урозман, Зайнабим, очгин кўзингни,
Яна қайтиб эшитсам бир сўзингни!
«Уроз!..» деди очиб Зайнаб кўзини,
Йигит ҳам қўйди гул юзга, юзини.
Шошиб олганди бир қошиқ тўла сут:
— Жуда очсан, қўлимдан озгина ют!
Ёришди тонг каби чехраси қизнинг:
— Қўришлик бор экан-ку менга сизни!
Турай деса, кўтаролмас бошини,
Чидолмай оғриғига ёнбошининг.
Кўкарган ҳар ери, қақшаб суяклар,
Кўтарса оғриди ҳатто билаклар.
«Агар бўлса,—деди,—нон... қорним очди...»
Тополмай шодлигидан нонни шошди.
Едирди бир қошиқ сут ила нонни,
Нимага тенглайсан шу тотли онни!..

* * *

Орқасида шу тоғнинг битта жой бор,
На тузук уй бу ерда ва на бой бор.

Вайронада яшарди кампиру чол;
Бисотида бир эчки, бир қорамол.
Қорабойдир тутинган ўгли битта,
Шу кампирнинг уйида бўлди катта.
Босиб ўтиб йигитлар икки сойни,
Қўтариб келтиришди Зайнабойни..
Гиёҳдан кампир ясаб дори-даво,
Бир ойнинг ичида у топди шифо.
Урозга ўч олиш нияти тушди,
Қорабойда ғазаб ўти туташди:
«Ота, — деди қўшайлик икки бошни,
Она, — деди қозонда дамланг ошни.
Уроз дўстим, яна севган инимдир,
Менинг синглим шу ёлғиз Зайнабимдир.
Қеракмас тўй ҳақида бошқа сўзлар,
Булар бахтин томоша қилса кўзлар!»
Табассумда икки ёш ерга боқиб,
Она хизмат қиларди жонни қоқиб.
Шу қишлоқнинг йиғилиб ёш-қариси,
Ўйин-кулги қилиб кетди бариси..
Кенжа бир кун келиб шовқинни солди,
Подачи-қўйчиларни йиғиб олди.
Қари йилқичи чолга солди қамчи,
Қуриган кўзларидан оқди томчи.
Оёқяланг эди, бармоғи қотган,
Ёпишган икки жағи, кўзи ботган.
Машаққат юкидан қадди букилган,
Кўзидан кимки кўрса ёш тўкилган.
Чидолмай қолдилар яқин-йироқдан,
Қорабой олди Кенжани томоқдан.
Бири келиб қўлни қаттиқ бурарди,
Қулатиб қорнига тешиб урарди.
Деди чол: болажонлар, энди тўхтат,
Таёқларни узоқларга қараб от!
Агар ўлса қутулгай бу азобдан,
Минг йўл ўлсин ҳақиқатли ғазабдан!..

Оёгин қўзгатолмай ҳам юролмай,
Бўкирарди сира жойдан туролмай,
Бугун ўнг келмади Кенжанинг ови,
Саккиз тош нарида қурган ўтови.
Миниб яйдоқ борарди ўн беш отли,
Кетишини кўрган айтарди қанотли.
Усарнинг уйига етиб сахар чоғ,
Ўт қўйдилар, ёниб кетди боғу роғ,
Ўт қўйганлар қочиб кетди тоғ ошиб,
«Насибамиз кўрармиз!» — деди шошиб,
Хайрлашди бари бир-бир қисиб қўл:
— Эсон бўлсак кўришармиз, омон бўл!
Уроз мингаштириб Зайнабни отга,
Етармизми, дея ўзга ҳаётга.
Кун, демай, тун демай отини йўртди..
«Қўй ботган» қишлоғида кулба тутди.
Подачилик қилди у кеча-кундуз,
Кўриб Зайнабидан неча ўғил-қиз.
Ҳаммамиз ҳам етайлик-да муродга,
Ёмонларнинг бари қолсин уятга!

* * *

Бадал бобо дoston айтиб бўлганди,
Қўни-қўшни супа узра тўлганди.
— Раҳмат яшанг, шоир бобо, — дейишди,
Барча тўзиб, уй-уйига юришди.
Ой нуруни ҳеч аямай сочарди,
Олим кўзин юмиб, гоҳо очарди.
Завқ билан боқарди аспирантига,
Боқиб шодлангандай ўз фарзандига,
Хаёллари узоқларга етарди.
Қўбиз куйи эл оралаб кетарди.
Бобо деди: — Ўтмиш қурсин, бағри тош.
Ҳозирни ўйласам бошимда қуёш!..
Сиз ўқиган олим, шогирд бу ёшлар.

Бахт устига бахт кўргуси бу бошлар.
Набирамнинг бири катта ўқишда,
Бириси инженер шахтада — ишда.
Узатдим набира қизимни кузда,
Ўқитувчи ўзи тушган колхозда.
Ўзим кўрганларни қилганман дoston,
Достондир умримни яшнатган бўстон.
Халқ йиғилган жойда айтиб бераман.
Эл севади, бундан ортиқ бахт бўлмас!
Яна келмасанглр ҳеч кўнглим тўлмас.
Ҳаётда шунчалик яхши чоғлар бор,
Сўз мевасин етиштирган боғлар бор.
Келиб-келиб отангизни шод этинг,
Дўст олдида отим тутиб ёд этинг.

Меҳмонлар отадан бўлди миннатдор,
Орттирар яхши сўз неча дўсту ёр.

1958 йил

ЯНГИ РЎЗГОР

(Достондан парчалар)

Ниёзботир Асака яқинида,
Деҳқон эмас ҳозир иш тиқинида.
Ингитнинг кўпида тўкма, гап-гаштак,
Болалар йиғилиб, тинглайди эртақ.
Хотин-халаж уй-рўзгорнинг ишида,
Нима ҳам бор узоқ қишлоқ қишида.
Янги ташкил топган икки-уч колхоз,
Бу колхозда ишдан кўра кўпроқ сўз.
Келди минг тўққиз юз ўттизинчи йил.
Қизиқ эди деҳқон кайфияти бир.
Аъзо бўла солиб, бўлади фаол,
Жонкуяр бўлади ҳатто қари чол.
Баъзилар ариза бериб ўтади,
Сал гап билан тағин айниб кетади.
Синфий душман бузмоққа пайт пойлайди,
Билдирмай сир, сўздан тилин бойлайди.
Бир заиф томонни сезгани ҳамон,
Ифвогар сўз очар нияти ёмон.
У ўзин кўрсатар гўё сергайрат,
Активлар отига ёғдириб тухмат,
Коммунистлар ҳар чоқ эдилар илғор,
Комсомоллар эди ҳар доим ҳушёр.
«Охунбобо ўртоқ келган қишлоққа!»
Бу ташрифдан хабар кетди ҳар ёққа.
Отлиқ-яёв комсомоллар кетдилар,
Муҳим мажлис бўлишини айтдилар.
Февраль ойи ўйнаб, учиб ёғар қор,
Қорнинг қалинлиги тизза бўйи бор.

Борар бўлсанг кеч қолмасдан бўла қол,
Охунбобо сўзларига қулоқ сол!
Узоқлардан от-уловли келишди,
Яёвлари кўча-кўйга тўлишди.
Қалин гуппи кийганлари жуда кўп,
Баъзиси телпаксиз, ҳатто чопон йўқ,
«Ҳозир чиқишади», — деди аллаким,
Шов-шувлари бирданига бўлди жим.
Эрлар кўп эди-ю, аёл жуда оз,
— Уртоқлар! — деб саҳнадан келди овоз.
Бу улкан мажлисни очди секретарь —
Ишчи — деҳқонларга фарқи чин раҳбар.
Барча бирдан олқишлади тик туриб,
Юракларда мамнуният жўш уриб.
Кўп ичида битта Фармон бойвачча,
Қўзғалди ўрнидан менсимай унча.
Қарсак чалгандай-ку, қўллари жонсиз,
Хушмўйлов остида лаблари қонсиз.
Барча кўз йўналган саҳна томонга,
Кимнинг парвоси бор бунда Фармонга.
Охунбобо қадди-басти келишган,
Деҳқонлиги, телпак тўни ярашган.
Қараши қирқ йиллик қадрдонлардай,
Ёқимли чехраси меҳрибонлардай.
Иш кўзини билган бу асл деҳқон,
Эзгулик кўзлагач бебаҳо инсон —
Сўзга чиққанда улуг оқсоқол,
Қарсакларга тўлиб кетди катта зал.
Гапирди зафардан, курашимиздан,
Олдимизда турган кўп ишимиздан,
Сўзида бор эди қизиқ бир даъват:
— Орангизда кўпдир жасур, серғайрат.
Боқсанг боғ бўлгудай ерларимиз бор,
Йигитнинг йигити эрларимиз бор,
Заҳматқаш, чидамли сўзи ҳам битта,
Шуларга ишониб дейман, албатта,

Асл йигит қайтмас айтган сўздан,
Арслон қайтмагандай босган изидан,
Ўлкамиз кенг, еримиз кўп биласиз,
Қанча ботқоқ-қанча чўлни юрасиз.
Қашқа, Сурхондарё ҳавога бойдир,
Ўзбекнинг элида энг иссиқ жойдир.
Ўйлаб кўришимиз бўлади дуруст,
Бизда, — дейди овозини қилиб суст: —
— Қаровсиз ётади ерлар беҳуда,
Бордир бу ерларни қилгудай удда.
Меҳнати зўр, лекин иши қутлуғдир,
Қани кўрай кимда ҳиммат улуғдир.
Сўз олсин-да чиқиб айтсин борай деб:
Тарихда яхши ном билан қолай деб»,
Жимжит эди... чурқ этмасди катта зал,
Аста туриб сўз сўради битта чол:
—Йигитлигим кетди, болам, йўқдир куч,
Мен бораман десам, бўлар гапим пуч,
Навқиронлар борар бўлса мен бирга,
Номим қолсин, бошим кирмасдан гўрга.
Меҳнат билан бўлар мамлакат обод,
Иноқликдан эл ҳам, дил ҳам бўлар шод.
Кўз кўрқоқ деганлар, лекин ботир қўл,
Энди меҳнаткашга очиқ нурли йўл.
Ишлар ўзи учун, кўпчилик учун,
Эрк олган элида тўқчилик учун.
Ленин партияси бизга чин раҳбар,
Берди меҳнаткашнинг белига камар.
Тўқ, тотув яшашга очайлик қулоч,
Бахтинг буғдойини деҳқон ерга соч.
Меҳнаткашнинг юрар йўли кенг бўлди,
Ленин сўзи билан ишлар ўнг бўлди.
Меҳнат қилган киши энди кам бўлмас,
Хўрлик кўрмас, кўзларида нам бўлмас.
Тотли бўлар меҳнат билан еган ош,
Роҳатин кўради омон бўлса бош.

Тузсиз ошдир-меҳнатсиз келган роҳат,
 Энди меҳнат қилган кўрар ҳаловат.
 Халқни дегин танингда бўлса жонинг,
 Танингда татийди ош билан понинг...
 Дераза ёнида ўлтирган Фармон
 Чап мўйловин тинмай бурарди ҳамон.
 Емон кўзла қараб Солиҳ отага,
 Сўзларин битарди барин хатога.
 Тўнғиллади: «Ултирсанг-чи, эзма чол»,
 Биров деди: «Ёқмаса, ўзинг сўз ол!»
 — Тўғри, — деди бири, — ҳар ким сўзласин,
 Бирин фикрин бири кириб бузмасин.
 Гап деган яхшидир агар бўлса оз,
 — Отим Солиҳ, энг биринчи мени ёз!
 (Йўлдош ота юзларида табассум)
 Отасин котибга қилганди маълум.
 — Миллатинг нима? — деб сўради котиб,
 — Миллатим-деҳқон!.. — дер ўйларга ботиб.
 Залда уч-тўрт киши кулди бу сўзга,
 Ҳеч ким ёзилмади отадан ўзга,
 Шивир-шивир кетди катта зал бўйлаб.
 — Айтамин, — дейишди баъзилар, — ўйлаб.
 Бири айтар: — Етти пуштим юрмаган,
 Катта шаҳарларни бориб кўрмаган.
 Бирн — дейди, — бўлиб қоламиз сарсон,
 Ўртоқлар, ўйламанг бу ишни осон.
 Фармон деди: — Қезиш чўлу биёбон,
 Улиш демакдир итдайн сарсон.
 Чиқиб кетмоқ бўлиб ўрнидан турди,
 — Ҳа, бойвачча, дея Ўринбой кулди.
 Шунда озод туриб ёзилди Жума,
 — Мулла Жума? — дея қаради ҳамма.
 — Ёзиб қўйинг, майли мен ҳам борайин,
 Улмаи туриб эл олқишин олайн!
 Жуманинг сўзини эшитди Фармон,
 Қотиб қолди жойида бўлиб ҳайрон.

Жумавой турарди бўйи барваста,
Ҳар ёнга кўз учла қаради аста...
Чала-чулпа саводи бор газетхон,
Бўш қолса газета ўқийди ҳар он...
Турганиб, суртиниб ўқир бир ҳафта,
Газет ҳам келарди ҳафтада битта.
Кеча-кундуз меҳнат қилиб толмаган,
Қўшчиларнинг мажлисидан қолмаган.
Юрар китоблардан қўйнига солиб,
Ўқийди бўш қолса қўлига олиб.
Қизил бурчак унинг энг севган жойи,
Китоб бўлса совур қуйилган чойи.
Фойдали маслаҳат бера билади,
Унинг ақли ҳақида сўз юради.
Жуда уста мерган, ўзи ҳам жасур,
Ёқимли сўзлари бағишлар ҳузур.
Ҳушёр туриб босмачига ўқ отган,
Бу ҳам анча ўғриларни қулатган.
Сўз қисқаси, иш биларман «мулласи»,
Сўзлаганда силлиқ чиқар жумласи,
Битта овоз, икки овоз, уч овоз:
— Мени ёзинг, мени битинг, мени ёз! —
Йигирмадан кўпроқ киши ёзилди,
Анчагача бу мажлис ҳам чўзилди,
Эл уйқуни бир олганда тарқалди.
Бир фурсатда мажлис жойи бўш қолди.
Мулла Жума йўлда боради ёлғиз,
Из босилиб, қорда қариқонди кўз...
Ҳаво ҳам ўзгариб, булут тарқалиб,
Ой-юлдуз кўриниб гоҳо йўқолиб,
Ҳамма ёқни бир сукунат босгандай,
Бир кучук вовуллар худди осгандай...
Тагсиз хаёл борлигини ўрарди,
Ихтиёри қўлдан кетиб борарди,
— Нима деркин, — дерди, — у сеvimли ёр?! —
Бўғиларди нафас йўли бўлиб тор.

— Бормайман, — деб энди айтиб бўлмайди.
Йигит сўзи битта, қайтиб бўлмайди.
Кўз қисиб ўйнайди бир ёруғ юлдуз,
Кутиб ўлтиргандир қошлари қундуз,
Шунчалар ёқимли у гўзал дилбар,
Сўзлари шакардир, тишлари гавҳар,
Кўзига кўринар гўёки пари,
Латофат, гўзаллик ёрдадир бари.
Хол ярашган у сулувнинг юзига,
Ҳар кун тонгда оро берар ўзига.
Боғларда очилган гул билан гунча —
Юзига, лабига ўхшайди анча.
Уйдан чиққанида ёри силкиниб,
Товус кўрса уни, қочар беркиниб.
Ёрнинг ишқи юрак-бағрим ўртади,
Туз-насиба қаерларга тортади.
Жудолик жабрига қолмайман деса,
Кетсанг кетавергин бормайман деса,
Шундай деса, қандай бўлади кун,
Ғурбатда кечади кун ҳам туни!
Йўқ ундай демайди, ақли ҳам тугал,
Ўлгунча биргамиз деган гўзал.
Қошни меҳробига қўйиб юзини,
Сўйламоқчи бўлди айтар сўзини.
Эшикнинг занжирин туширди аста,
— Ухладингми? — деди овози хаста.
Жойдан турди сочи каби тўлганиб,
Кокиллари орқасига чулганиб.
— Мажлисингиз шунча тугадими кеч,
Келмади кўзимга уйқу деган ҳеч,
Очмиди қорнингиз, билмайман тўқми,
Чарчаб қолдингизми, тобингиз йўқми?
Ё бирор нарсадан бўлдингиз хафа,
Парвонгиз йўқ эди ҳар турли гапга...
Меҳру вафо билан тўлиб юраги,
Ёр бўйнига тушди ёрнинг билаги.

Тил лол қолди меҳрин қилса ошкор,
 Қўнгил кўзгусида қолмади ғубор.
 Жума деди: — Меҳрингда мен яйрайман,
 Сени дейман, фақат сени ўйлайман.
 Мажлисда кўрилди қизиқ масала,
 Биласан-ку, дунёда кўп бий дала,
 Чўп битмас чўллар кўп, шўр босган ерлар,
 Бўри, тўнғиз, ҳатто бўкирар шерлар.
 Бир қанчалар ёзилдилар боришга,
 Қарор қилдим мен шу ерда қолишга.
 Сенинг учун, бир сен учун бормадим,
 Бораман деб мажлисда сўз олмадим.
 — Эссизгина, нега сўз олмадингиз,
 Мардлик талаб қилса ёзилмадингиз?!
 Сўнанинг қўнгани ойдин кўл бўлар,
 Иигитликда кучу қувват мўл бўлар.
 Қандай яхши, ёринг бўлса қаҳрамон,
 Ботир ёр йўлида бўлса жон қурбон!
 Қаер экан, сиз ҳам ёзилнинг бориб,
 «Мен бораман!» дея яхши сўз олиб,
 Бориб топинг, кимда экан у рўйхат?!
 Борамиз денг, тану жонимиз сиҳат.
 Жума кулиб айтди ўшал гул юзга,
 Бошқа оҳанг бериб сўзланган сўзга:
 — Қирлардан, тоғлардан борармиш ошиб,
 Қуярмиш қуш учса агар адашиб.
 Куяр эмиш қулон юрса туёғи,
 — Қулон эмас одамнинг бор оёғи.
 — Офтоби зўр, вужудингдан оқар тер...
 — Терлайман деб сояда турмайди эр.
 — Бирга борсанг келаберса кулфат ғам?
 — Сиз бор жойда менинг учун нима кам!
 — Қиздирмасдан кун қиялаб ботмайди...
 — Сиз бор жойда куннинг тиғи ўтмайди,
 — Ҳар чибинлар найзасини суқармиш...
 — Филмас одам, фил чибиндан қўрқармиш.

— Тўла эмиш тўқай тўнғиз, тулкига..
 — Тулкидан қочганлар қолар кулкига,
 — Агар увуллаб келса олдиндан бўри..
 — Емон ният бўлса, тайёрдир гўри!
 — Сен ўйлайсан булар барини ўйин?
 — Номард билан яшаш ундан ҳам қийин!
 — Мени енгдинг гўзал, севимли жонон!
 Минг йилга татийди сенла ўтган он!..
 Вагоннинг ичида одам тўла лиқ,
 Ёш-яланглар ётмай, қилади шўҳлик.
 Солиҳ ота чопонини тахлади,
 Бошга қўйиб тонгга ҳадли ухлади.
 Жума деди: — Олияхон, мизғиб ол, —
 Ўзи бўлса сурарди узоқ хаёл.
 Ёри тугунига суяниб бирпас,
 Уйқуда оларди у нозик нафас.
 Кўзин очса поезд кетиб боради,
 Солиҳ ота деразадан қарарди.
 Кўзи тиниб бошин олди ичкари,
 Уй дарахтлар айлангандай тескари,
 Галдираб ўрнига ўлтириб олди,
 Кулиб Олияхон «Ҳа, ота!» — деди.
 — Сенга тагин кулги топилди, қизим,
 Бошим чир айланиб, ҳам тинди кўзим.
 Ўзин тутиб олиб кулди қўшилиб.
 — Мунча тез боради поезд шошилиб,
 Ўлтирганда қисир-қисир қилади,
 Юрганини одам унча билмайди.
 Олтмиш ёшдан ошибман, болам, энди,
 Шу ёшида отанг поездга минди,
 Қайнатанг Пирназар иккимиз бирга,
 Бугдой сепар эдик адирга, қирга.
 Ишлар ота-ўғил мингбоши бойда,
 Боласин кўрмасди ҳафтада, ойда,
 Бола отасини кўрмас тўйгудак.
 Ишга тушар эдик эрта саҳарда,

Нима бор, нима йўқ билмай шаҳарда.
Поезд товушидан турардик ҳуркиб,
Босар деб, яқинроқ боришга қўрқиб.
Вагонга тушдим мен қариганимда,
Куч-қувватдан кетиб ҳориганимда,
Тўққиз фарзандимдан қолди шум бошим,
Ювди юзни кўзимдан оққан ёшим.

Фарзанд доғин кўтармади онаси,
У ҳам кетди қайда бўлса боласи.
Шу гурбатхонадан бош олиб кетай,
Оёқ борган жойгача бориб етай
Улим менинг жонимга қўйди тузоқ,
Шу тузоқдан бўлайин дедим узоқ.
Жумани ўғлим деб, сени қизим деб,
Агар кетсам қоладиган изим деб,
Шу ниятда мен ҳам бораман олис,
Солиҳнинг отадай нияти холис.

— Албатта отамсиз, қадрдонимсиз,
Уксисам бошимда меҳрибонимсиз.
Туққан қизингиздан ортиқ бўлайин,
Ҳар куни оқ ювиб, оппоқ тарайин.
Мулла Жума деди: — Отамни кўрган,
Бирга ишлаб, бирга йиғлаган, кулган —
Севимли отамсиз, сизсиз бирдан бир,
Уч юракда бўлсин агар бўлса сир.

— Балли сизга болаларим, минг раҳмат,
Орқамда қолинглар, кўрманг мусибат.
Улмай туриб ўғлингизни кўрайин,
Кунда-кунда суйиб, қўлга олайин.

Бобо деганини эшитсам агар,
Менинг муродим шу, ҳечдир кумуш, зар!..
— Хуш келибсиз пахтакор, азаматлар!
Ҳар оғизда «марҳамат, марҳамат»лар!
Кўкка етди музиканинг садоси,
Топ-тоза туюлди эркин ҳавоси...
Қиё боқар Денов юртнинг қизлари,

Дарров бетлаб келолмасдан ўзлари.
Солиҳ ота ўрнидан қимирлади,
Бу иззатдан бадани жимирлади.
Шодликдан кўзига тўлган эди ёш,
Кўзининг ўнгида балқирди қуёш!..
Олияхон ёрга қарарди кулиб,
Юзининг ярмини беркитиб туриб.
Баланд-баланд тоғда қоя бўлади,
Ақлли аёлда ҳаё бўлади..
Қиё-қиё ҳар томонга қарарди,
Гўзал юзи гул-гул ёниб борарди.
Сўз сўзламас, лекин лаблари хандон,
Очилган чеҳраси гули хиромон..
Дилдор эди, дилбар эди у дилбар,
Борарди ёнида ёри баравар.
Мулла Жума ўзи оддий бир деҳқон,
Қайлиқ назарида тенги йўқ инсон.
Барваста, келишган қадди-қомати,
Кўп ичида кўркамдир салобати.
Нимасини айтсин севимли ёри,
Бир-бирин кўрмаса йўқдир қарори.
Деновдаги қўниш жойга тушириб,
Қозонларда паловларни пишириб.
Палов орқасидан кетма-кет кўк чой,
Эрта маълум бўлар борадиган жой,
Ёш яланглар бошлади ўйин-кулги,
Соғлом, ёш юракда бўларми қайғу,
Хотинлар бошида тўн билан жилак.
Бу одатда ўртук нимага керак...

* * *

Колхозчилар бир дарёдай тошарди,
Гўё ҳар кун битта тоғдан ошарди.
Иш кўринган сари жўшар ғайратлар,
Энди беҳудага кетмас меҳнатлар.
Бир трактор ботиб қолди ботқоққа,

Ҳайдовчиси ҳайрон қарар ҳар ёққа.
Чуқур лойнинг усти тураркан қуриб,
Билмай солган ҳайдовчи рулни буриб
Келиб колхозчилар қилдилар ғайрат,
Бекорга кетарди кўп қилган меҳнат.
Трактор жойидан кўтарилмасди,
Кўтарилиш қайда, итарилмасди.
Борган сари чўкиб боради ботиб,
Энди бўлмайди деб бошлари қотиб.
Мулла Жуманинг ҳам мадори битди,
Ҳар тукидан мунчоқ-мунчоқ тер кетди.
Шу ерда трактор бир ҳафта қолди,
Сўнгра ҳўкиз қўшиб чиқариб олди.
Утиб кетганида юз берган қийин,
Сўнгида кўринар гўёки ўйин.
Қаттиқ шамол хас-хашакни ҳар томон
Учириб, кўтариб чанг ҳам тўполон.
Бошқа колхозларда сапча узилди,
Ёзги чайла ҳар жойда ҳам бузилди.
Ҳали йўқдир бу колхозда сабзавот,
Яқин колхозлардан ташир эшак, от.
На узум бор, на олма бор, на анор,
Мева деса ҳамманинг кўзи ёнар.
Сотиб олган билан сира бўлмайди,
Ўзи тўйганда ҳам кўзи тўймайди.
Бу камчилик бир-икки йил дейилар,
Мевалардан кейин тўйиб ейилар.
Қўшилган колхоз ҳам тўқай бир қисми,
«Янги рўзғор» аталди колхоз исми,
Мулла Жума «Янги рўзғор»га раис,
Ойда беш-олти йўл бўлади мажлис.
Шуниси бор, кўчиб кетди баъзилар,
Ҳалигача кетаман дер чағзилар,
Идора бор, молхона бор, уй ҳам бор,
Қурилишни тўхтатмас «Янги рўзғор».
Кексалар энг аввал уйга жойланди,

Баъзи нокасларнинг оғзи бойланди.
Нари тўқайларга ўт қўйиб кеч куз,
Еввойи ҳайвонлар қочар юзма-юз.
Қўйилган қопқонлар қолмас эди бўш,
Кўпаяр теридан телпак, каллапўш...

* * *

Гадоё юрмас жойларга тўлди эллар,
Тикан битмас ерларда ўсди гуллар.
Девор, тошсиз ерларда клуб, мактаб,
Келганлар кетарди барини мақтаб...
Ўқиб кетардилар ёмғирда, қорда,
Арава, фонуси ҳаммада бор-да!
Отбоқар йигитлар баъзан келади,
Ўлтириб, гурунглаб ўйнаб-кулади.
Бир куни йигитлар ўлтирди анча,
Кетдилар, билишмас соатлар қанча...
Ўқитувчи ётай деса муздек жой,
Исиймиз деб, печ устига қўяр чой,
Чой қайнайди иссиқ узоқ турмайди,
Кўмири йўқ, тараша кор қилмайди.
Хўхулашиб ўринга кириб олиб,
Еш эмасми улар уйқуга толиб,
Кўзлар илинганда биров дод солди,
Босилган хашакни бирдан ўт олди!..
Мактаб бўғотидан бурқирар тутун,
Одамлар дод-доди тўлганди бутун.
Ўқитувчилар бир йигитни тутдилар,
Пальтосиз совуқни ҳам унутдилар.
Тишладн, тепарди қочнишга чоғлаб,
Одамлар келишиб олдилар боғлаб...
Идора томонга кетдилар олиб,
Бири тарсакилаб, бири мушт солиб.
Ўқитувчи, директор бари шунда:
Кўпчилик хашакда, озроғи бунда...

Мактаб бўғотини кўчирар эди,
Сув уриб оловни ўчирар эди.
Юзлаб колхозчилар хашак томонда,
Қорамол хашаксиз қолмас омонда.
Челаклар қўлма-қўл берилар эди,
Бир-бирига шошиб урилар эди,
Хотинлар ҳам тинмай таширди полос,
Хашақни қилишга оловдан халос!..
Шолча, наMAT-кигизни сувга солиб,
Босардилар хашакка ҳўллаб олиб,
Мулла Жума баланд хашак устида,
Қон қолмаган унинг ранги-тусида..
Аланга ичида қоларди бутун
Уни кўрсатмасди бурқиган тутун..
Ёнида жонкуяр бир нечалар бор,
Барининг кўзига ҳозир жаҳон тор!..
Ёмон жазосини тортар, албатта,
Қолхоз клубида суд бўлди катта.
Қудрат Неъмат ўгли тона олмади,
Ҳатто Фармон тоғаси ҳам қолмади.
Фармон бу сўзларга бўлмайин иқрор:
— Жиянимда бир оз тентаклик ҳам бор.
Айтгани эмасдир соғ одам сўзи... —
Қосасидан чиққудай Қудрат кўзи,
Сўзидан ўт чиқиб қилди сирин фош,
Алаmidан кўзларига келди ёш.
— Олиб бермоқ бўлди Холбой қизини,
Шунинг учун қайтармадим сўзини..
Бажардим нимайки тоғам буюрди.

Топширди-да ўзи чеккада турди..
Ун икки ёшимдан ўғрилик касбим,
Бу касб билан тўймас бўлди ҳеч нафсим,
Ҳар иш қилиш келар, деди қўлингдан,
Била туриб қайтармади йўлимдан.
Тенг жавобгар бу ишга тоғам Фармон,

Қўлга тушдим, энди қутулиш гумон!
Мақсади йўқотиш Мулла Жумани,
Катта очилгандай кўзи ҳамманинг.
Барча ғазаб билан боқди Фармонга,
Улим сендай ичи қора ёмонга!!!
Жамоатнинг қораловчиси Ёдгорой,
Асли шахрисабзлик, жуда сўзга бой.
Келин бўлиб келган шу ён қишлоққа,
Унинг активлиги маълум ҳар ёққа,
— Кўрдингизки, эй меҳнаткаш халойиқ,
Фармон мўйлов катта жазога лойиқ.
Бўри бу! ёпинган қўй терисини,
Хақиқат топадир эл бўрисини!..
Қўйни ўғирлаган, қуртга сепган нос,
Хашакка, мактабга ўт қўйган нокас.
Фармоннинг буйруғи, Қудратнинг қўли,
Қўлга зарар буларнинг тутган йўли.
Ҳукмин чиқаради халқ суди одил,
Буларнинг бариси даъвога далил.
Жиноятга яраша ҳукм бўлди,
Озодликдан икков ҳам маҳрум бўлди..

1957

М У Н Д А Р И Ж А

* Шукрона	3
Маънилар мавжида	5
«Бирдан...»	7
Меҳригиё ўзингда	8
Мушоира	10
Яйлов наврўзи	12
Баҳор	14
Яна мардалик кутар эл	15
*Она мадҳи	16
* Мунаввар кўраман	17
* Толеи кўркам қизлар	18
* Гўзал Уфа	20
* Фаҳрия	21
* Урган, қизим	23
* Кулиб-кулиб	24
*Буми—хотинлар иши	25
*Невара	27
*Қуёш одати	28
*Дўстларим кўпдир	29
*«Кимки хўрлик...»	30
*Врачлари	31
*Ҳаёт саҳифалари	33
*Зайнаб учган (Достон)	36
*Янги рўзгор (достондон парчалар)	57

На узбекском языке
МУЗАЙЯНА АЛАВИЯ

Тетрадь красоты

Стихи, поэмы

Редактор Қ. Раҳимбоева
Рисом Ю. Габзалилов
Расмлар редактори А. Бобров
Техн. редактор М. Низомова
Қорректор Т. Соатова

ИБ 2543

Босмахонага берилди 12.03.82. Босишга рухсат этилди 27.10.82.
Р. 16123. Формати 70x90 1|32. Босмахона қоғози 1.
Адабий гарянтур. Юқори босма. Шартли босма л. 2.63.
Нашр л. 2.79 Тиражи 5000. Заказ № 37.
Баҳоси...35 т. Гафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат
нашриёти. 700129. Тошкент, Навоий. кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси
ишлари Давлат Комитетининг Бекобод шаҳар босмахонаси.